

och sådant som såg dåligt ut) och packades slutligen ner i de gröna grönsakslådorna. Även blomkål är ömtålig för stötar då det kan bli fula märken i den vita ytan på huvudena. Sådant fick inte följa med och inte heller fjärilslarver eller andra skador av insekter, inte heller för mycket blast. Det fanns många saker att se upp med för att inte få prisavdrag från grossisterna.

Purjolök och matlök (kepalök)

Lök av olika slag och purjolök hör tillsammans med sallat, ärtor och kål till de grönsaker som människor odlat längst. Som så många andra odlade växter tror man att lökväxter odlats i sydvästra Asien sedan minst 5000 år. Ett hisnande perspektiv på den odling min släkt bedrivit. Både kepalök och purjolök odlades redan före medeltiden i norra Europa, Nya fynd i bl a Skåne visar att lök tycks ha odlats redan långt tidigare även i Sverige. Familjen Rundqvist odlade både den vanliga röda och gula matlöken (kepalök) och purjolök i Hässelby. Både gul och röd lök och purjo ville man lagra långt in på vintern för att få bra pris för sina produkter. För att lagra purjo jordslog man den eller gjorde stukor ute i trädgården. Stukorna gjordes av i huvudsak halm som skyddade mot den värsta kylan men ändå gjorde att det blev luftigt så att purjon inte började ruttna. Kepalöken hängde man upp luftigt i knippor för att torka och lagra i källaren och på vinden. Faster Margit berättade hur det stank av lök i källaren på vintern. På det här sättet att lagra lök fick man inkomster även under vintern.

En bra jord för purjo ska vara en välgödslad ganska lätt jord. Man sådde purjon tidigt i drivbänk. Purjolöken planterades sedan ut på friland ganska tätt men i rader med ganska stort avstånd så att man kan kupa upp jord på varje sida av raden. Det var förr ett större kvalitetskrav än idag att större delen av purjon ska vara vit och då måste man kupa ordentligt, men ändå inte på sådant sätt att man får in jord mellan bladen i stjälkarna. Svampproblem

är ovanliga men däremot kan insekter ställa till det. Purjolöksmalens larver är ett problem, men numera kan man klara det med att använda fiberduk.

Redskap som användes bland annat för att kupa mellan rader av purjolök.

Några källor för avsnittet om vad man odlade:

(se referenslista i slutet av boken)

- Släktens kunskaper
- Bacher, Tønnes & Sörensen, Frode (red.) 1952. Odling av köksväxter på friland och under glas.
- Andréasson, Johnny 2019. Runåbergs fröer.
- Jordbruksverket 2003.

Marknad och familjeföretag

De professionella företagen sålde det mesta av sina produkter till grossister. Rundqvists handelsträdgård i Vallentuna levererade under 1950- och 60-talen till grossister som Essve (SV, Speceristernas Varuinköp, var en grossist för ICA) i Årsta partihallar och tidigare till Klarahallarna. Transporten dit sköttes av Agne Bergs åkeri i Vallentuna. Men de sålde även mindre mängder direkt till ICA-affärer och Konsum i Vallentuna. En period fanns även en fisk- och blomsteraffär i Vallentuna som sålde deras grönsaker. Någon period sålde de även direkt till konsumenter men det blev inte länge för det tog för mycket tid. För andra mindre trädgårdar var detta däremot inte så ovanligt.

Årsta partihallar, Trädgårdshallen 2014. Foto Holger Ellsgaard, hämtat från Wikimedia commons.

Handelsträdgårdarna drevs vanligen som familjeföretag med man, hustru och barn. När det behövdes hjälptes man också åt i släkten. Men ofta hade man även någon anställd och det var vanligt med tillfälligt anställda över sommaren. Det var inte några stora företag, utan med några få anställda och på små arealer. Väldigt få företag

Det fanns ända fram till slutet av 60-talet en liten ICA-butik bara några hundra meter bort utmed Lindholmsvägen från Ensta gård. Den drevs av familjerna Ihrfelt och Roth. Det var avgörande för handelsträdgårdarna att ha nära till marknaden och bra möjligheter till transporter. En del av grönsakerna sålde John Rundqvist till lokala butiker som den här, men det mesta gick till partihandlare i Årstahallen. Fotot från 1968 när butiken just stängts för gott. Ihrfelt och Roth öppnade sedan en ny affär i centrala Vallentuna.

hade mer än två hektar i odling. 1951 var det totala antalet trädgårdsföretag ca 6800 och antalet personer som hade trädgårdsskötsel som huvudsaklig syssla var ca 25 000, men till dessa kom ungefär lika många "övrige familjemedlemmar".

Det var få kvinnor som hade trädgård som huvudsyssla, knappt 10 procent, men av "övrige familjemedlemmar" var de ungefär 75 procent. Men det säger väl ingenting om hur viktiga kvinnorna var i företaget, de arbetade oftast väldigt långa dagar i trädgården och hade dessutom huvudansvar för hushåll, matlagning och barn. Det är genom hela vår historia kvinnor som har ansvarat för skötseln av trädgårdstjäpporna vid böndernas stugor, källanden och örtagårdarna

vid de medeltida hushållen - och kanske redan från odlingshistoriens början. Så var det vanligen även vid slott och herrgårdar - men man anställde manliga trädgårdsmästare. Det har ända till ganska nyligen varit ett manligt yrke. Först kring förra sekelskiftet började det komma utbildningar för kvinnor som ville arbeta i trädgårdsnäringen. Två skolor var Espenäs i Närke och Agdatorp i Blekinge. Kurserna var till en början korta, över sommarhalvåret, och var inte bara inriktade på trädgårdsskötsel utan ofta även på att ta tillvara det man odlade och ibland även på slöjd och bi- och fjäderfäskötsel. Men det var svårt för kvinnor att få trädgårdsarbete och den praktik som krävdes på många utbildningar. En viktig förändring var att från 1910 fick skolorna i Alnarp, Adelsnäs och Härnösand statligt stöd och öppnades då för kvinnor, även om det under lång tid var få kvinnor på dessa och andra skolors kurser, särskilt på längre kurser. Korta kurser ordnades för kvinnor också vid lanthushållsskolor och genom hushållningssällskap.

Även på 1930- och 40-talen var inriktningen inte bara odling utan också att ta hand om det skördade genom konservering osv. Det blev under början av 1900-talet viktigt att med tabeller i trädgårdsböcker och kokböcker visa hur nyttiga olika födoämnen var och att grönsaker och frukt behövs i en sund kost. Dessutom blev det viktigt att klara av självförsörjning i landet. Fredrika Bremerförbundet drev på för förändring bland annat genom att 1914 starta en trädgårdsskola för kvinnor i Apelryd i Båstad. Skolan gav utbildning i bl a odling, anläggning, biologi och konservering och fick stor betydelse genom att inspirera till kurser i trädgårdsodling och hushållslära vid alltfler lantbruks- och lanthushållsskolor. Ändå var det få kvinnor som fick arbete som trädgårdsmästare. Det har sedan slutet av 1900-talet ändrats så att det numera är en ganska jämn fördelning av kvinnor och män som går på trädgårdsutbildningar och kvinnor har inte längre samma problem att få arbeten inom

branschen. (Se även sidorna 43-47.)

Att driva ett företag krävde en hel del utöver att vara duktig på odling. Planering av verksamheten inklusive att få till sådder och planteringar i rätt tid, vad som skulle köpas in, vad som behövde repareras, leja in duktiga hantverkare om det var något man själv inte kunde eller hann med att göra, sköta daglig kontakt med uppköpare, sköta bokföring, ha daglig uppsyn över hela odlingen för att tidigt identifiera vad som kunde behöva göras för att hejda angrepp av insekter eller växtsjukdomar, ha koll på väder och vind och behov av bevattning. Det mesta av praktiska göromål klarade man själv, det kunde vara snickeri, måleri, enkla elektrikerjobb, rörmokeri...

Min far John skrev dagligen in uppgifter om temperatur och nederbörd i en kalender. Det gjorde många andra trädgårdsmästare också och var ett led i att få bra grepp om lokalklimatet och därmed kunna planera kommande års odling. Någon gång under en paus i det dagliga trädgårdsarbetet satte han sig vid den lilla sekretären som var hans kontor och ringde grossister eller andra som behövde kontaktas. Det tunga arbetet i trädgården tärde på hans rygg och bidrog kanske till utvecklingen av den reumatiska sjukdomen Bechterews. Mitt på dagen la han sig ofta en stund raklång på golvet för att något räta ut den alltmer krokiga ryggen.

Handelsträdgårdarna drevs i allmänhet som familjeföretag där alla i familjen deltog i arbetet, hustru, man och barn. Här Svea och John med förste sonen Björn något år innan de flyttade till Vallentuna 1942. Trädgårdssoffan av typisk Rundqvist-design, givetvis hemmasnickrad. Släktfoto.

I Vallentuna hade John och Svea en heltidsanställd. Under 1950-talet och in på 60-talet var det Rikard Karlsson. Rikard hade arbetat vid Lingsbergs gård i Vallentuna och kom från Kårstatrakten i norra Vallentuna. Han var en duktig arbetare och väldigt trevlig och kom någon gång till mina föräldrar med stora fång av blommor, t ex liljekonvaljer, som han plockat i skogarna vid Lingsberg. Innan Rikard Karlsson anställdes var det en lantarbetare som hette Israelsson som kom från Högmarsö i skärgården. Han emigrerade till USA. De hade under 1940- och 50-talen även sommarpraktikanter. Foto från 1967.

Att vara trädgårdsmästare krävde alltså goda kunskaper och praktiska färdigheter inom många områden, förutom att det var krävande också rent fysiskt och tidsmässigt. Det var ett gediget hantverk, ett arbete som krävde att man var beredd att

ständigt hugga i med sina händer, armar, ja hela kroppen. Från mars till september/oktober var det långt mer än ett vanligt heltidsarbete.

Det blev väldigt långa arbetsdagar, under sommarmånaderna gick mina föräldrar ofta upp vid kl fyra eller senast 5 för att utnyttja den kyliga morgonen att skörda sallat eller annat. På dagen var det mycket arbete med att ta hand om det skördade, att rensa, skölja, förpacka. Vidare var det att rensa ogräs, luckra jorden, göra i ordning bäddar för ny sådd eller plantering, sköta bevattning. Någon stund mitt på dagen behövde man ringa grossister och andra. Framåt 9 eller 10-tiden på kvällen kom lastbilen som hämtade lådorna med dagens skörd. Kanske var arbetet klart vid 10 på kvällen.

Långa arbetsdagar och intensivt arbete hela sommarhalvåret. Men ibland måste man ju unna sig att fika tillsammans. Här John och Svea tillsammans med sonen Björn och till höger Johns äldre syster Edith. Släktfoto ca 1945.

Det var mycket sällan grönsaksodlarna kunde unna sig någon semester på sommarhalvåret. Men någon gång under min uppväxt hände det att familjen tog en halv dag vid någon sjö för bad eller fiske och ett par gånger blev det en tur på flera dagar upp till fjällvärlden i Härjedalen/Jämtland.

Några källor för avsnittet:

(se referenslista i slutet av boken)

- Statistik från Jordbruksverket och Statistiska Centralbyrån.
- Nordgren & Olausson 2023.